

РИЗНИЦА ЕСЕЈА О СРПСКОЈ
КЊИЖЕВНОСТИ 18. И 19. ВЕКА(Радослав Ераковић. *Осећајност и разум: есеји
о српској књижевности XVIII и XIX века.*

Нови Сад: Матица српска, 2024, 221 стр.)

Институт за књижевност
и уметност, Београд

Књига Радослава Ераковића *Осећајност и разум*, настала као резултат вишегодишњег научно-истраживачког и приређивачког рада, садржи студије о српској књижевности и култури 18. и 19. века. Састоји се из тринаест поглавља која изучавају стваралаштво најзначајнијих аутора овог доба: Симеона и Александра Пишчевића, Доситеја Обрадовића, Герасима Зелића, Саве Текелије, Чедомиља Мијатовића, Јована Хацића, Георгија Магарашевића, Никанора Грујића, Јована Суботића, Атанасија Стојковића, Јакова Игњатовића, Владана Ђорђевића, Пере Тодоровића и др. Ова монографија не представља само интегрисане есеје о остварењима осамнаесто-вековне и деветнаестовековне књижевности, већ доприноси вредновању и реинтерпретацији појединачних књижевних дела аутора који су понекад били скрајнути у српској књижевној историји.

У првом поглављу, „Савршени злочин купиновог баристе“, аутор преиспитује улогу коју је судбина Атанасија Рашковића имала у мемоарима његовог зета Симеона Пишчевића. Удаљавајући се од уобичајених тумачења везе између Пишчевићевих *Мемоара* и *Сеоба* Милоша Црњанског, Ераковић истраживачки фокус усмерава ка епизоди Рашковићеве мистериозне смрти (потенцијалног убиства тровањем), при чему врши и ревалоризацију статуса женских ликова у Пишчевићевим мемоарским записима. Аутор иде ка закључку да је можда управо издвојена епизода (Рашковићева смрт) за Пишчевића представљала пресудни подстицај да у мемоарима опише тешкоће и опасности које су постале свакодневица многих српских официра у Хабзбуршкој монархији. Ераковић указује и на истакнуто приповедачко умеће и таленат мемоаристе, а пратећи линију детективског заплета ово поглавље пружа и драгоцено упоредно ишчитавање *Мемоара* Симеона Пишчевића и дела његовог савременика, енглеског писца Вилијама Годвина. Настављајући са тумачењем мемоарских записа Симеона Пишчевића, у тексту „Портрет мемоаристе у младости“, предмет ауторовог истраживања представља епизода о трагичном губитку прве супруге и новорођеног сина. Посебна пажња посвећује се анализи лика новорођенчета и његовом статусу у историји српске књижевности. Исти догађај и његове последице (нпр. Симеонов однос са кћеркама) разматрају се у другачијој визури у

делу млађег Пишчевића, у *Мојем живоју* (1764–1805) Александра Пишчевића, те посредством мајчиног приповедачког гласа Александар Пишчевић се тумачи као најмлађи јунак – и у сопственим и у очевим мемоарским записима.

Студија „Веселе жене саратовске“ истраживачки фокус у потпуности усмерава ка *Мојем живоју* (1764–1805) Александра Пишчевића. У оквиру овог поднасловa Ераковић посебно издваја и тумачи оне сегменте Пишчевићевих записа у којима до изражаја долази социолошка и политичка критика руског друштва тог доба. Иако указује на учесталост експлицитних описа еротских доживљаја у Пишчевићевим мемоарима, замишљајући чак и Казанову као „идеалног“ читаоца Пишчевићевог дела, Ераковић се удаљава од уобичајених тумачења и скреће пажњу на недовољно истражене епизоде у којима се критикују друштвене појаве или династичка превирања, системска корупција и друге појаве у руском друштву. Целине посвећене мемоарским записима Симеона и Александра Пишчевића заокружене су текстом „Скице за портрет савремене читатељке осамнаестовековне нефикционалне прозе“ у којем се прати истраживачки рад и научни допринос Марије Клеут. Анализира се њен ангажман на приређивању књижевне заоставштине Александра Пишчевића, затим на упоредном читању очевих и синовљевих мемоарских записа, уз посебно истицање ауторкиног великог доприноса разумевању и тумачењу документарно-уметничке прозе 18. века.

У студији „Улога будванских варалица у историји српског просветитељства“, компаративном анализом тумачи се лик Симеона Зорића у делима српских интелектуалца с краја 18. и почетка 19. века (у делима Доситеја Обрадовића, Герасима Зелића, Саве Текелије, Александра Пишчевића), при чему се посебна пажња посвећује преиспитивању објективности и веродостојности у представљању Зорићевог приватног живота. Овим српским ауторима Ераковић додаје и *Дневник* Александра Храповицког, секретара Катарине Велике, као и белешке енглеског дипломате Џејмса Малсберија, *Diaries and Correspondences*, закључујући да су наведени страни извори ипак објективнији у представљању Зорићевог живота и карактера.

Наредна поглавља монографије посвећена су делима Чедомиља Мијатовића, Атанасија Стојковића и Георгија Магарашевића. Текст „Просветитељске сеансе господина Чедића“ насловом алудира на спиритистичке сеансе Чедомиља Мијатовића, преко имена књижевног јунака Симе Матавуља (министра Чедића из приповетке *Синишћин*). Само поглавље тематизује можда најзначајније Мијатовићево дело – *Servia and the Servians*, а посебно прати покушаје Чедомиља Мијатовића да представи *Живој* и *йрикљученија* Доситеја Обрадовића као живу литерарну традицију која може комуницирати и с потомцима Вилијама Фордајса и Џона Ливија.

У студији „Цицеровнска одбрана оклеветаног сочинитеља“ истражује се улога коју је имао Светислав Марић у ревалоризацији и реактуелизацији стваралаштва Атанасија Стојковића. Посебан предмет анализе чини преписка коју је Светислав Марић водио с Миланом Кашанином, у којој се могу пронаћи подаци о Марићевој читалачкој и научно-истраживачкој фасцинацији Стојковићевим делом, при чему је најпре реч о значају Стојковићевог превода *Новой завети* на славеносербски језик.

Преиспитивање и тумачење књижевноисторијског значаја писма Георгија Магарашевића, упућених Јовану Хаџићу у периоду од 1820. до 1828. године, било је предмет текста „Епистоларна хроника једног пријатељства“. Пратећи стил и аргументацију поводом тадашње књижевне продукције, Ераковић закључује да су Магарашевићева писма једнако књижевно-критички релевантна као и његови објављени радови.

Поглавље „Трагикомични агон двојице српских књижевника“ тематизује однос Никанора Грујића и Јована Суботића, при чему се упоредно читају и тумаче њихове две аутобиографије. Ова врста тенденциозног читања води аутора ка следећем духовитом закључку: „Интересантно је да су успомене Јована Суботића на 1848. годину другачије од Грујићевих, у мери која нас приморава да се запитамо да ли су њих двојица уопште присуствовала истим догађајима“ (Ераковић 2024: 123). Детаљно компаративно тумачећи наведене аутобиографије Радослав Ераковић упозорава на опасност услед непрецизности термина „документаристичка“ или „нефикционална“ проза кад је реч о српској књижевности 19. века. Ово поглавље доприноси и ревалоризацији улоге Никанора Грујића и Јована Суботића у српској књижевној историји и култури.

Књижевно стваралаштво Никанора Грујића налази се у фокусу текста „Између Мушицког и Бранка: поетска прикљученија чувствителног калуђера“, при чему се већ у наслову Грујић књижевноисторијски и поетички позиционира (по угледу на одређење Мише Димитријевића). Ераковић се у овој студији позива на канонске научноистраживачке и антологичарске подухвате проучавалаца који су допринели реafirмацији Грујићевог стваралаштва (нпр. Младен Лесковац и Миодраг Павловић). Аутор посебно испитује разлоге због којих је Грујићево песништво дуго било скрајнуто – почевши од утицаја негативне оцене Светислава Вуловића објављене у трећој књизи *Српске чистијанке за више разреде гимназија и реалака српских*, па све до аутора и истраживача који су истицали да Грујићево дело не треба запоставити (Јован Суботић, Илија Огњановић Абуказем, Стеван В. Поповић, Миша Димитријевић). Ово поглавље доприноси ревалоризацији Грујићевог књижевног стваралаштва јер се упоредно тумаче и две оде – Бранкова и Грујићева – обе посвећене мит-

рополиту Стефану Станковићу, док је други део поглавља посвећен тумачењу Грујићевог религиозног епа *Свети Сава*.

Студија „Заноси и пркоси дубровачког витеза“ посвећена је дијахронијској и синхронијској анализи различитих издања *Горској вијенци* објављених на крају 19. и почетку 20. века. Посебно се прати рад Милана Решетара, а пажња је посвећена и књижевној полемици између Милана Решетара и Симе Пандуровића.

„Бледо лице новосадског сенатора“ тематизује однос између Јакова Игњатовића и Јована Хаџића, тј. Игњатовићев став према Хаџићевом стваралаштву. Решење за наслов поглавља успешно је пронађено у једној епизоди Игњатовићевих *Мемоара*, када се спомиње бледо Хаџићево лице. Ослањајући се на Игњатовићеве мемоарске записе и његову књижевну публицистику, Ераковић закључује да су превасходно ванлитерарни разлози утицали на амбивалентни и суздржан став Јакова Игњатовића поводом књижевне заоставштине Јована Хаџића.

Последње поглавље књиге, „Ратне успомене цинцарског Молткеа“, посвећено је упоредном читању мемоарских записа Владана Ђорђевића и дневничких записа Пере Тодоровића. На плану приповедачке технике Ераковић у овим делима примећује многобројне сличности – истоветна „приповедачка стратегија“, како је аутор назива, заснива се на истицању професионалне неспремности и неспособности учесника Првог српско-турског рата, што је оба писца водило ка изградњи психолошки сложених ликова. Посебна пажња посвећена је и компаративној анализи lika Николаја Рајевског у Ђорђевићевим *Успоменама из првој српско-турској рати* и Тодоровићевом *Дневнику једној добровољца*. Овом приликом књижевно-уметнички вреднију представу Ераковић приписује Владану Ђорђевићу, чије записе ставља у исти ред с нефикционалном прозом не само Пере Тодоровића, већ и Јакова Игњатовића, Бранислава Нушића и Симе Матавуља.

Књига *Осећајност и разум* Радослава Ераковића успева да представи сложеност и преплетеност књижевних, културолошких, поетичких, политичких и културноисторијских фактора у књижевности 18. и 19. века преко компаративних читања, као и истраживања ванлитерарних односа између писаца (њихова пријатељства, антологичарске подухвате, полемике, преписку и сл.), чиме је аутор допринео разумевању читавог једног доба и различитих књижевних епоха. У оквиру оних дела која су (у већој или мањој мери) ушла у канон српске књижевности, Ераковић преиспитује њихове улоге, позивајући на нова читања и реафирмацију појединих аутора, чиме се пружа значајан увид у развој српске књижевне историје. Остварен је допринос и у појединачним тумачењима, која врше ревалоризацију књижевних остварења појединих аутора (нпр.

Владана Ђорђевића и Никанора Грујића). Поред тога, у овој монографији аутор се на најбољи начин ослања на претходна релевантна истраживања (домаћа и страна) српске књижевности 18. и 19. века, при чему се неретко одаје почаст појединим истраживачима који су посвећено радили на реактуелизацији и реафирмацији скрајнутих или заборављених писаца српске књижевне историје. У том смислу ова књига се може двоструко ишчитавати – не само као водич кроз (не)канонска дела српске осамнаестовековне и деветнаестовековне књижевности, већ и кроз литературу која овај период изучава.

Потребно је истаћи да се Ераковићева књига *Осећајности и разум* издваја и аутентичним стилем – већ интригантним насловима поглавља, који неретко алудирају на врхове српске и иностраних књижевности (алузије на В. Шекспира, Џ. Џојса, Џ. Остин, Д. Обрадовића, С. Матавуља, С. Винавера и др.), аутор „баца мамац“ читаоцу, чија висока очекивања засигурно неће бити изневерена. Књига обилује упечатљивим поређењима (нпр.: „Светозара Милетића можемо сврстати међу најоштрије критичаре прве песничке збирке Бранка Радичевића, упркос чињеници да је беневолентни стражиловски славуј био заинтересован за политику колико и Вук Караџић за позориште“ [40–141]), хумористичним коментарима (нпр. описујући статус Симеона Зорића, љубавника руске царице, Ераковић ће написати: „Да будемо прецизни, он је својим сународницима био познат, пре свега, као храбар војник и љубимац Катарине Велике (1729–1796), захваљујући којој је преко ноћи (sic!) постао најбогатији Србин у Русији“ [68]), ироничним обртима преузетим из реалних живота аутора о којима се пише итд., чиме се премошћује удаљеност између осамнаестовековне и деветнаестовековне литературе и савремених читалаца. На овај начин конципирана, монографија Радослава Ераковића представља читалачку послатицу *par excellence* не само за студентску и научно-академску, већ и ширу јавност.